

Piotr Roman Gryziec

"Zdrowa nauka" w Listach Pasterskich

Collectanea Theologica 76/4, 5-28

2006

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

PIOTR ROMAN GRYZIEC, KRAKÓW

„ZDROWA NAUKA” W LISTACH PASTERSKICH

Listy Pasterskie¹, jak powszechnie zauważają komentatorzy, charakteryzują się swoistym słownictwem, odbiegającym w znacznej mierze od słownictwa Pawłowego. Jak podaje J. Stępień, słownik LP obejmuje 848 terminów, z czego aż 306 nie występuje w pozostałych listach św. Pawła, a ponad 170 nie spotyka się (poza LP) w Nowym Testamencie². Ponadto istnieje wiele grup semantycznych, charakterystycznych dla LP, np. rodziny terminów związane z przymiotnikiem *σώφρων*, rzeczownikiem *εὐσεβεία* czy z czasownikiem *ὑγιαίνω*. Ten ostatni czasownik występuje w NT 12 razy³, z czego 8 razy w LP i to wyłącznie w znaczeniu metaforycznym w syntagmach: „zdrowa [*ὑγιαίνουσα*] nauka” („zdrowe słowa”) (1Tm 1,10; 6,3; 2Tm 1,13; 4,3; Tt 1,9; 2,1), bądź „zdrowa wiara” (Tt 1,13; 2,2), podczas gdy pozostałe cztery przypadki odnoszą się zawsze do zdrowia fizycznego (Łk 5,31; 7,10; 15,27; 3J 2). Ponadto w Tt 2,8 występuje pokrewny przymiotnik *ὑγιής*, który ma analogiczne znaczenie metaforyczne, podczas gdy we wszystkich pozostałych miejscach NT przymiotnik ten dotyczy zdrowia fizycznego⁴. Już ten krótki przegląd występowania wyrażenia „zdrowa nauka” w LP wskazuje, że jest to sformułowanie bardzo charakterystyczne dla tej grupy pism NT. W niniejszym artykule zostaną przeanalizowane wszystkie miejsca, w których występuje to wyrażenie, zaś na końcu zostaną wyciągnięte odpowiednie wnioski⁵.

¹ W niniejszym artykule będziemy używać zamiast określenia „Listy Pasterskie” skrótu LP.

² Por. J. Stępień, *Listy do Tesaloniczan i Pasterskie. Wstęp – przekład – komentarz*, Pismo Święte Nowego Testamentu 9, Poznań-Warszawa 1979, s. 289.

³ Por. R. Popowski, *Wielki słownik grecko-polski Nowego Testamentu*, Warszawa 1995² (dalej: WSGP), s. 615.

⁴ *Tamże*.

⁵ Nie będziemy zajmować się w tym artykule kwestią użytego słownictwa jako argumentu przeciwko autentyczności LP.

Zanim jednak przejdziemy do analizy poszczególnych tekstów, kilka słów na temat terminu ὑγιαίνω / ὑγιής w świecie greckim⁶. Czasownik ὑγιαίνω jest zasadniczo czasownikiem nieprzechodnim i wyraża aspekt przymiotnikowy, określający podmiot⁷: „być zdrowym”, „uregulowanym”, „zdrowym na umyśle”, „zdrowo myślącym”, „rozsądnym”⁸. Interesujący jest przykład użycia go przez Polibiusza, który określeniem οἱ ὑγιαίνοντες posługuje się w znaczeniu „prawomyślni”⁹. Czasownik ten bardzo rzadko występował jako przechodni – w znaczeniu „uzdrowiać”, „leczyć”¹⁰. W I w. po Chr. było szeroko rozpowszechnione wśród filozofów – nauczycieli moralności – użycie tego terminu w odniesieniu do praktykowania cnót moralnych, jak i nauczania, które propagowało takie praktyki – zarówno w świecie grecko-rzymskim (Plutarch, Herodot, Epiktet i in.), jak i w judaizmie hellenistycznym (Filon z Aleksandrii, Józef Flawiusz)¹¹. J. D. Quinn zwraca uwagę, że być może racją zastosowania przez autora takiego wyrażenia było nie tylko jego potoczne użycie¹², ale pewna analogia między zdrowiem ciała i umysłu człowieka¹³. W. D. Mounce zauważa, że użyta w LP metafora duchowego zdrowia koresponduje z Pawłową metaforą Kościoła jako Ciała Chrystusa¹⁴. Przymiotnik ὑγιής występuje tylko raz w LP w połączeniu z rzeczownikiem λόγος (Tt

⁶ Więcej na ten temat można znaleźć w: A. J. Malherbe, *Medical Imagery in the Pastorals*, w: tenże, *Paul and the Popular Philosophers*, Minneapolis 1989, s. 121-136.

⁷ Por. A. T. Robertson, *A Grammar of the Greek New Testament in the Light of Historical Research*, Nashville 1919³, s. 1106.

⁸ Z. Abramowiczówna (red.), *Słownik grecko-polski*, t. IV, Warszawa 1965, s. 384. Por. L. T. Johnson, *The First and Second Letters to Timothy*, Anchor Bible 35A, New York 2001, s. 172; J. Roloff, *Der erste Brief an Timotheus*, Evangelisch-Katholischer Kommentar zum NT XV, Neukirchen-Vluyn 1988, s. 78; A. T. Hanson, *The Pastoral Epistles*, New Century Bible Commentary, Grand Rapids 1982, s. 59.

⁹ Przykład ten podaje Z. Abramowiczówna (red.), *Słownik grecko-polski*.

¹⁰ Niektórzy tłumaczą wyrażenie ὑγιαίνουσα διδασκαλία jako „uzdrowiająca nauka”, co ze względu na podane wyżej znaczenie nie jest przekonujące. Tak np. W. Michaelis, *Pastoralbriefe und Gefangenschaftsbriege: Zur Echtheitsfrage der Pastoralbriefe*, Gütersloh 1930, s. 79n. Z. Abramowiczówna podaje jedynie jeden taki przypadek u Dicearchusa.

¹¹ Por. L. T. Johnson, *The Letters to Timothy*, s. 172.

¹² Jak twierdzi G. W. Knight III, *The Pastoral Epistles. A Commentary on the Greek Text*, New International Greek Testament Commentary, Grand Rapids 1992, s. 89.

¹³ J. D. Quinn, *The Letter to Titus*, Anchor Bible 35, New York 1990, s. 95. Epiktet, *Dissertationes* I, 2,28 określa „zdrowym” wszystko to, co zostało powiedziane przez filozofów, uważanych z definicji za „zdrowych na umyśle”; por. C. Marcheselli-Casale, *Le lettere pastorali*, Scritti delle origini cristiane 15, Bologna 1995, s. 114.

¹⁴ W. D. Mounce, *Pastoral Epistles*, Word Biblical Commentary 46, (b. m. w.) 2000.

2,8). Tutaj sprawa wydaje się bardziej klarowna. Słownik grecko-polski podaje wiele znaczeń takiego połączenia: są to słowa „doręczne”, „rozsądne”, „mądre”, „pewne”, „słuszne”, „pewne”, „logiczne”. U Homera takie połączenie oznacza również słowa „słuszne”¹⁵. Można powiedzieć, że przymiotnik ten w LP jest terminem równoważnym do imiesłowu *ὕγιαίνων*. W ten sposób dysponujemy dosyć szerokim tłem pojęciowym interesującego nas terminu. Jednak dokładne rozpatrzenie kontekstu, w jakim został on użyty w LP, może przyczynić się do lepszego sprecyzowania jego znaczenia.

1 Tm 1,10

Po raz pierwszy wyrażenie „zdrowa nauka” (*ὕγιαίνουσα διδασκαλία*) występuje w 1Tm 1,10. Perykopa, która stanowi tło dla tego wyrażenia, obejmuje tekst 1,3-11. Charakterystyczną cechą tego fragmentu jest konfrontacja dwóch określeń, które występują na początku i na końcu perykopy: „inna nauka” (określenie wyrażone czasownikiem *ἐτεροδιδασκαλεῖν*)¹⁶ (1,3b) oraz „zdrowa nauka” (*ὕγιαίνουσα διδασκαλία*) (1,10). Perykopę 1,3-11 można podzielić na cztery segmenty:

a) 1,3-4a zawiera nakaz (*παραγγείλης*) powstrzymania pewnych ludzi przed głoszeniem nauki odmiennej od Ewangelii (por. 1,11), która określona jest jako „zajmowanie się baśniami [*μύθοι*] i genealogiami”;

b) 1,4b-5 w terminach określających wewnętrzne dyspozycje („czyste serce”, „dobre sumienie”, „nieobłudna wiara”) wskazuje na cel „nakazu” (*παραγγελία*);

c) 1,6-7 dokładniej identyfikuje przeciwników, jako tych, którzy „chcą uchodzić za nauczycieli Prawa [*νομοδιδάσκαλοι*]”;

d) 1,8-11 wyjaśnia rolę Prawa z perspektywy Ewangelii¹⁷.

Z segmentu b) można wywnioskować, że owa odmienna nauka nie sprzyja „wiernemu kierowaniu domem Bożym”. Wyrażenie *οικονομία*¹⁸ *θεοῦ ἐν πίστει* stwarza egzegetom sporo

¹⁵ Z. Abramowiczówna (red.), *Słownik grecko-polski*, s. 384.

¹⁶ Występuje tylko w tym liście (po raz drugi w 1Tm 6,3).

¹⁷ Por. L. T. Johnson, *The Letters to Timothy*, s. 172.

¹⁸ Niektóre manuskrypty (Kodeks Bezy, *Vetus latina*, Ireneusz, Orygenes) zamiast *οικονομία* mają *οικοδομή*, który jest terminem dość częstym w listach Pawłowych.

trudności¹⁹. Określenie ἐν πίστει stojące na końcu zdania według niektórych komentatorów należy interpretować przydawkowo, w znaczeniu „wiernie” lub „wierny” (zarząd domem Bożym)²⁰. Samo zaś wyrażenie οἰκονομία θεοῦ należy rozpatrywać w kontekście 1Tm 3,15, gdzie Kościół nazwany jest οἶκος θεοῦ oraz Tt 1,7, w którym biskup określony jest jako οἰκονόμος θεοῦ²¹. Z zestawienia tych trzech tekstów można wywnioskować, że w w. 4b chodzi o „wierne kierowanie domem Bożym” lub „porządek w domu Bożym dotyczący wiary”. Wynika z tego, że przestrzeganie „zdrowej nauki” jest warunkiem właściwego porządku w Kościele, który jest Bożą rodziną. Owocem stosowania tej nauki jest miłość, jak na to wskazuje w. 5. Werset ten ukazuje etyczny kontekst nakazu, co potwierdza zamieszczony w w. 9-10 katalog występków. Trzeci segment znowu mówi o tych, którzy odstępili od właściwej nauki (w. 6), aspirując do wykładania Prawa, a nie mając do tego podstaw.

Wreszcie ostatni segment perykopy brzmi następująco: „Wiemy zaś, że Prawo jest dobre, jeśli je ktoś prawidłowo stosuje, rozumiejąc, że Prawo nie dla sprawiedliwego jest przeznaczone, ale dla postępujących bezprawnie, nieposłusznych, bezbożnych i grzeszników, niegodziwców, profanatorów, ojcobójców, matkobójców, morderców, rozpustników, homoseksualistów, handlarzy niewolnikami, kłamców, krzywoprzysięzców i dla popełniających cokolwiek innego, co jest sprzeczne ze zdrową nauką [τῆ ὑγιαίνουσῃ διδασκαλίᾳ], zgodną z chwalebnią Ewangelią błogosławionego Boga, która została mi powierzona (1,8-11)”²².

¹⁹ Wśród przekładów tego wyrażenia możemy rozróżnić trzy grupy interpretacji. Jedni pod wpływem zastosowania rzeczownika w Ef 1,10 widzą tu „zbawczy plan Boga zgodny z wiarą” bądź „realizowany w wierze” (np. wszystkie polskie przekłady, BJ, NEB, NRSV); inni, opierając się na użyciu go przez Klemensa Aleksandryjskiego (*Paed.* 1,8,69; 70,1) oddają go jako „ćwiczenie” bądź „wychowanie” w sprawach dotyczących zbawienia (*Heilserziehung* – Bauer, 1108; H. Kuhli, EWNT II, 1222; RSV; Jeremias, Oberlinner). Trzecia grupa komentatorów (Spicq, Schlatter, Mounce, Marshall) opowiada się za pierwotnym znaczeniem οἰκονομία, związanym z funkcją zarządcy-administradora dóbr (οἰκονόμος) (Tt 1,7; Łk 16,2-4; 1Kor 9,17; Kol 1,25); por. J. Roloff, *Der erste Brief an Timotheus*, s. 65; L. T. Johnson, *The Letters to Timothy*, s. 164.

²⁰ Tak proponuje L. T. Johnson, *The Letters to Timothy*, s. 173. Określenie najpowszechniej spotykane w przekładach: „zgodny z wiarą” daje sens niezbyt jasny.

²¹ Por. I. H. Marshall, P. H. Towner, *The Pastoral Epistles*, International Critical Commentary, London-New York 1999, s. 367; W. D. Mounce, *Pastoral Epistles*, s. 22.

²² Przekład tekstów biblijnych własny – P. R. G.

W powyższym fragmencie przytoczony przez autora katalog występów, jakimi ludzie przekraczają Prawo, jest przeciwstawiony „zdrowej nauce”. Katalog ten jest zgodny z układem Dekalogu²³. To, co jest przeciwne Prawu Bożemu, jest także przeciwne „zdrowej nauce”. Człowiek, którego cechuje czyste serce, dobre sumienie i nieobłudna wiara (w. 5) w w. 8 jest nazwany sprawiedliwym (δικαίος). Natomiast z w. 10 i 11 wynika, że taki człowiek żyje, zachowując „zdrową naukę” zgodną z Ewangelią. Termin νόμος nie jest używany w takim znaczeniu, jak w polemicznej części Rz, gdzie Prawo jest przeciwstawiane wierze, natomiast paralelne użycie znajdziemy w parenetycznej części tego listu, podobnie jak w naszym tekście, także w kontekście przykazań moralnych Dekalogu: „Kto miłuje bliźniego, wypełnił Prawo” (Rz 13,8; por. 13,10b). Wcześniej autor 1Tm wspomniał o „przykazaniu”, którego celem jest miłość (w. 5). L. T. Johnson twierdzi, że ostatni werset perykopy („zgodnie z chwalebną Ewangelią błogosławionego Boga”) tworzy inkluzję z παραγγελία w w. 5, ponieważ Ewangelia także wzywa do miłości²⁴. Widzimy tutaj wiele relacji, które pomogą nam ustalić treść określenia „zdrowa nauka”. Zanim jednak przejdziemy do ostatecznej konkluzji, zatrzymajmy się chwilę nad terminem διδασκαλία.

Rzeczownik διδασκαλία występuje w LP 15 razy na ogólną liczbę 21 przypadków użycia go w NT²⁵. Jeden raz termin ten jest użyty w wyrażeniu „nauka demonów” (l. mn. – 1Tm 4,1), czterokrotnie chodzi o czynność nauczania, które jest zadaniem Tymoteusza (1Tm 4,13), Tytusa (Tt 2,7), bądź ogólnie – pasterzy Kościoła (1Tm 5,17; 2Tm 3,16)²⁶. W pozostałych dziesięciu przypadkach termin ten określa treść głoszonej nauki²⁷. Także rozważany obecnie przypadek (1Tm 1,10) należy zakwalifikować do tej grupy²⁸. Wskazuje na to przede wszystkim kontekst:

²³ Zwracają na to uwagę m.in. J. Stępień, *Listy do Tesaloniczan i Pasterskie*, s. 323; J. Roloff, *Der erste Brief an Timotheus*, s. 76; G. W. Knight, *The Pastoral Epistles*, s. 87; C. Marcheselli-Casale, *Le lettere pastorali*, s. 107-112; I. H. Marshall, *The Pastoral Epistles*, s. 381.

²⁴ Por. L. T. Johnson, *The Letters to Timothy*, s. 174.

²⁵ WSGP, s. 134.

²⁶ W. D. Mounce, *Pastoral Epistles*, s. 42, kwalifikuje również do tej grupy znaczeniowej 1Tm 4,16 i 2Tm 3,10.

²⁷ Takie rozróżnienie występuje także w WSGP.

²⁸ Por. G. W. Knight, *The Pastoral Epistles*, s. 88: „that which is taught”.

a) opozycja wobec ἐτεροδιδασκαλεῖν (1,3) oraz tych, którzy chcą uchodzić za νομοδιδάσκαλοι;

b) zgodność z „wiernym kierowaniem domem Boga” (1,4b); przykazaniem miłości (1,5) oraz Prawem właściwie stosowanym (1,8) i Ewangelią²⁹ (1,11).

J. D. Quinn zauważa, że termin ten w pozytywnym znaczeniu występuje w LP zawsze w liczbie pojedynczej, gdyż dla autora listów jedynym nauczycielem jest apostoł Paweł (nazwany jako jedyny w l. poj. διδάσκαλος – w 1Tm 2,7 i 2Tm 1,11), podczas gdy na drugim biegunie są inni – błędnowierczy nauczyciele, których wymienia zawsze w liczbie mnogiej (1Tm 1,7; 2Tm 4,3)³⁰. Przedstawione wyżej powiązania każą nam widzieć w określeniu ὑγιαίνουσα διδασκαλία naukę prawowierną³¹, zgodną z Ewangelią, która prowadzi do wzajemnej miłości i służy „wiernemu kierowaniu domem Bożym”, będąc przede wszystkim zadaniem biskupa (por. Tt 1,7). Dlatego można to określenie utożsamić z pierwotną tradycją Kościoła³², która przekazuje prawowierną naukę i praktyczne zasady życia Kościoła³³. Dlatego najbardziej właściwym odcieniem znaczeniowym wyrażenia ὑγιαίνουσα διδασκαλία wydaje się określenie „prawowierna nauka”. Pozostaje jednak pytanie, jaki jest przedmiot tej nauki. N. Brox mocno podkreśla jej antyheretycki charakter³⁴. Jej normą jest urząd apostołski³⁵. C. Marcheselli-Casale analizując termin διδασκαλία w LP dochodzi do wniosku, że jest on synonimem παραθήκη (1Tm 6,20) – depozytu, który zawiera normy wiary i postępowania³⁶. Cały jednak kontekst odnosi się do dziedziny postaw etycznych³⁷. Fałszywa nauka jest prze-

²⁹ Wg Tt 2,10 jest to „nauka naszego Zbawiciela, Boga”.

³⁰ Por. J. D. Quinn, *The Letter to Titus*, s. 95.

³¹ Por. G. W. Knight, *The Pastoral Epistles*, s. 89: „correct”.

³² Por. J. Roloff, *Der erste Brief om Timotheus*, s. 79; G. W. Knight uważa, że tę samą ideę, co διδασκαλία w listach Pawła wyraża termin παράδοσις / παραδίδομι; por. tenże, *The Pastoral Epistles*, s. 88.

³³ Tak N. Brox, *Die Pastoralbriefe*, Regensburg 1969⁴, s. 108; L. Oberlinner, *Erster Timotheusbrief*, Herders theologischer Kommentar zum NT – Ungekürzte Sonderausgabe, Freiburg-Basel-Wien 2002, s. 30.

³⁴ Por. N. Brox, *Die Pastoralbriefe*, s. 107.

³⁵ Tamże, s. 108.

³⁶ Por. ekskurs *Didaskalia e deposito della fede*, w: C. Marcheselli-Casale, *Le lettere pastorali*, s. 675-679.

³⁷ Por. G. W. Knight, *The Pastoral Epistles*, s. 88; L. Oberlinner, *Erster Timotheusbrief*, s. 28n.

ciwstawiana „zdrowej nauce” nie tylko dlatego, że jest błędnowiercza, lecz dlatego, że odwołuje się do właściwego postępowania zgodnego z Ewangelią. Autor nie nawiązuje tutaj do żadnej prawdy wiary, która byłaby opacznie tłumaczona przez fałszywych nauczycieli (tak jak to ma miejsce w 2Tm 2,18), pisze jedynie, że postawy niemoralne, wyliczone w katalogu w w. 9-10a, są przeciwne „zdrowej nauce” (10b). Powyższe spostrzeżenia prowadzą do wniosku, że „zdrowa nauka” w 1Tm 1,10 odnosi się do nauki moralnej zgodnej z Ewangelią, jaką mają głosić autentyczni i autoryzowani pasterze Kościoła.

1 Tm 6,3

W 1Tm 6,3 występują dwa wyrażenia, które mają związek z naszym tematem, mianowicie ὑγιαίνοντες λόγοι oraz κατ' εὐσέβειαν διδασκαλία. W pierwszym wyrażeniu termin λόγοι może także oznaczać naukę³⁸, dlatego w tłumaczeniu tekstu będziemy używać go jako synonimu διδασκαλία. W kontekście poprzedzającym (w. 1) także występuje termin διδασκαλία. Czy użycie tego terminu w w. 1 łączy się z w. 3 i ma wpływ na jedność tematyczną całego fragmentu? Przytoczmy szerszy kontekst, aby wydobyc charakterystyczne dla tego fragmentu znaczenie wyrażenia „zdrowa nauka”: „¹Ci, którzy są pod jarzmem jako niewolnicy, niech własnych panów uznają za godnych wszelkiej czci, aby imię Boga i nauka [διδασκαλία] nie były znieważane. ²Ci zaś, którzy mają wierzących panów, niechaj ich nie lekceważą z tego powodu, że są braćmi, ale niech im lepiej służą, dlatego że są wierzącymi i umiłowanymi uczestnikami dobrodziejstwa. Tego ucz [διδασκε] i do tego zachęcaj!³ Jeśli ktoś naucza inaczej [ἐτεροδιδασκαλεῖ] i nie zgadza się [προσέρχεται] ze zdrowymi słowami Pana naszego Jezusa Chrystusa i nauką zgodną z pobożnością [κατ' εὐσέβειαν διδασκαλία], ⁴ jest nadęty, niczego nie pojmuje, lecz choruje na dociekania i słowne utarczki, z których rodzą się: zawiści, sprzeczki, bluźnierstwa, złośliwe podejrzenia, ⁵ ciągłe spory ludzi o wypaczonym umyśle i pozbawionych prawdy, którzy traktują

³⁸ WSGP, s. 369 podaje znaczenia terminu λόγος: „mowa, słowo, wypowiedź, nauka, nauczanie, głoszenie, napomnienie” itp.

pobożność jako źródło zysku. „Wielkim zaś zyskiem jest pobożność razem z samowystarczalnością” (1Tm 6,1-6).

Przypatrując się bliżej kontekstowi, zauważymy pewną dysocjację: z jednej strony zdrowa nauka (w. 3b) wydaje się równoznaczna z treścią, jaka jest zawarta w dwóch pierwszych wersetach („Tego nauczaj!”), z drugiej natomiast strony – z kontekstu następującego wynika, że ten, kto naucza inaczej (ἐτεροδιδασκαλεῖ), jest człowiekiem wprowadzającym zamęt i zniekształcającym rozumienie pobożności (εὐσεβεία). Z tego wynikałoby, że istnieje jakiś związek między „zdrową nauką” a pobożnością.

Wielu komentatorów uważa, że w. 2b („Tego nauczaj i do tego zachęcaj!”) jest podsumowaniem nauki dotyczącej relacji niewolników i panów (6,1-2a) i dlatego fragment 1,1-2 łączy w jedną jednostkę literacką³⁹. Nie brak jednak autorów, którzy w. 2b łączą z kontekstem następującym, uważając to zdanie za początek perykopy 1,2b-11⁴⁰. G. W. Knight zauważa, że zaimek wskazujący ταῦτα występuje w podobnym kontekście w 1Tm 4,11; 2Tm 2,14 oraz Tt 2,15. We wszystkich tych przypadkach formuła odnosi się do tego, co poprzedza, a nie do tego, co następuje⁴¹. Z kolei L. T. Johnson widzi tutaj typowy dla autora sposób przejścia od wskazań apostoła dotyczących wspólnoty do misji spełnianej przez swojego „delegata”, jakim jest Tymoteusz. Podobnie jak w 4,11 zachęta ta jest kierowana w kontekście zagrożenia fałszywymi naukami⁴². C. Marcheselli-Casale uważa, że zaimek ταῦτα może mieć walor zarówno retrospektywny, jak i prospektywny. Tutaj zachęta: ταῦτα διδάσκει καὶ παρακάλει jest raczej prospektywna, otwarta na temat, który będzie zaraz przedstawiony: „Tego ucz, co teraz ci powiem!” Nie można jednak wykluczyć także waloru retrospektywnego⁴³. A. T. Hanson widzi tutaj pewien mechanizm, jaki został zastosowany przez redaktora LP, w celu połączenia różnych jednostek tematycznych w jedną całość⁴⁴. Wydaje się, że autor stosuje takie szczególne mo-

³⁹ Tak. m.in. Brox, Oberlinner, Knight, Stępień, Biblia Tysiąclecia.

⁴⁰ Tak. m.in. Hanson, Johnson, Marcheselli-Casale. Z polskich tłumaczeń taki podział stosuje Biblia Poznańska oraz R. Popowski, *Nowy Testament. Przekład ekumeniczny na trzecie tysiąclecie*, Warszawa 2001.

⁴¹ G. W. Knight, *The Pastoral Epistles*, s. 247.

⁴² L. T. Johnson, *The Letters to Timothy*, s. 291.

⁴³ Por. C. Marcheselli-Casale, *Le lettere pastorali*, s. 407.

⁴⁴ Por. A. T. Hanson, *The Pastoral Epistles*, s. 104.

menty ostrzeżenia w kontekście niebezpiecznych nauk, które mogą adresatów sprowadzić na manowce, dlatego należy zwrócić uwagę na treści następujące po tym apelu⁴⁵.

A zatem w. 3 rozpoczyna nową myśl: „Jeśli ktoś naucza inaczej i nie trzyma się zdrowych słów Pana naszego Jezusa Chrystusa i nauki zgodnej z pobożnością”... Na początku w. 3 występuje czasownik *ἐτεροδιδασκαλεῖν*, który występował także w kontekście wyrażenia „zdrowa nauka” w 1Tm 1,10. Kwestią podnoszoną przez egzegetów jest relacja między „zdrowymi słowami [*ὑγιαίνοντες λόγοι*] Pana naszego Jezusa Chrystusa” a „nauką zgodną z pobożnością”. Według J. Roloffa są to dwie różne sprawy. Termin *λόγος* w lp. występuje w wielu miejscach LP, gdzie określa ogólnie treść apostołskiego kerygmatu, natomiast wyrażenie *λόγοι οἱ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, jego zdaniem, odnosi się do konkretnych logiów Jezusa przekazanych przez tradycję⁴⁶.

W tym kontekście określenie *ὑγιαίνοντες* wskazuje na „prawdziwe, autentyczne, nieskażone” słowa Jezusa. W. D. Mounce podkreśla, że o ile w LP Paweł zazwyczaj krytykuje postępowanie przeciwników, to w w. 3 zwraca się przeciwko ich doktrynie, a dopiero w. 4-5 odnoszą się do ich postępowania. Z drugiej jednak strony według LP właściwa doktryna i odpowiednia praktyka życia są nierozzerwalnie ze sobą złączone⁴⁷. Zdaniem większości komentatorów chodzi tu nie tyle o sprawę pochodzenia słów, ale o autorytet, na jaki autor się powołuje⁴⁸. W takim razie specyfikacja *ὑγιαίνοντες* oznacza po prostu, że ten, który przekazuje naukę Jezusa, jest godnym zaufania i uprawnionym ich szafarzem⁴⁹.

Jak należy rozumieć drugie charakterystyczne wyrażenie: *κατ' εὐσέβειαν διδασκαλίᾳ*? N. Brox uważa, że jest to synonim wyra-

⁴⁵ Por. W. D. Mounce, *Pastoral Epistles*, s. 336.

⁴⁶ Por. J. Roloff, *Der erste Brief an Timotheus*, s. 331; G. Holtz, *Die Pastoralbriefe*, Theologischer Handkommentar zum NT 13, Berlin 1965, s. 133n. C. Marcheselli-Casale, *Le lettere pastorali*, s. 409, nie wyklucza, że autor powołuje się na którąś z Ewangelii spisanych; por. C. Spicq, *Les Épitres Pastorales*, Paris 1969^a, s. 557, sugeruje nawet Ewangelię Łukasza, inni wskazują na Źródło Q.

⁴⁷ Por. W. D. Mounce, *Pastoral Epistles*, s. 336.

⁴⁸ Por. L. Oberlinner, *Erster Timotheusbrief*, s. 273; tam również nazwiska autorów, którzy tak rozumieją to wyrażenie.

⁴⁹ Zdaniem C. Marcheselli-Casale, *Le lettere pastorali* s. 409, użycie imiesłowu *ὑγιαίνοντες* wskazuje na uzdrawiający i zbawiający charakter tych słów, wynikający z obecności królestwa Bożego. Przeciw takiemu rozumieniu por. wstęp do niniejszego artykułu.

zenia „zdrowe słowa Pana naszego Jezusa Chrystusa”⁵⁰. Podobnie sądzi L. Oberlinner, który uważa, że określenie „zgodna z pobożnością” charakteryzuje tę naukę jako odnoszącą się do moralności. Pierwsza charakterystyka podkreśla jej prawowierność, natomiast drugi człon wskazuje na to, że właściwa („zdrowa”) nauka prowadzi do pobożnego i cnotliwego życia (por. 1Tm 2,2)⁵¹. Podobnie sądzi G. W. Knight, który widzi w wyrażeniu κατ’ εὐσεβείαν διδασκαλία doprecyzowanie zawartości (*content*) oraz rezultatów (*results*) postępowania według nauki Jezusa Chrystusa⁵².

W tym miejscu należałoby także ustalić zawartość semantyczną terminu εὐσεβεία, który jest charakterystyczny dla LP⁵³. Nie znajdziemy go nigdzie poza LP oraz Dziejami Apostolskimi. Jedyne jego antonim ἄσεβεία oraz pokrewny przymiotnik ἄσεβής występuje jeszcze w Rz (4 razy) oraz w Listach Piotra i Judy. Termin ten oraz jego pochodne znane były w świecie greckim jako określające cześć oddawaną bogom pogańskim, ale także wybranym ludziom⁵⁴. Jednak nie chodziło jedynie o zewnętrzny rytuał. Termin εὐσεβεία był rozumiany przede wszystkim jako wewnętrzny akt, który wyraża się w zewnętrznym działaniu, i to niekoniecznie związanym z kultem. Pod wpływem filozofii hellenistycznej εὐσεβεία zbliżyła się do pojęcia sprawiedliwości (δικαιοσύνη) oraz roztropności (σωφροσύνη) (por. Tt 2,12)⁵⁵. Można powiedzieć, że w okresie, gdy ta terminologia przeniknęła do języka chrześcijaństwa, miała znaczenie wypełniania swoich obowiązków wobec Boga i drugiego człowieka. Jeżeli termin πίστις („wiarą”) w LP w różnych połączeniach często jest synonimem terminu „chrześcijaństwo”, to εὐσεβεία w pismach związanych zwłaszcza ze środowiskiem rzymskim I i II w. oznacza po prostu życie chrześcijańskie, chrześcijański sposób postępowania, oparty na dobrej znajomości

⁵⁰ Por. N. Brox, *Die Pastoralbriefe*, s. 208; podobnie L. T. Johnson, *The Letters to Timothy*, s. 292. Spójnik καί może być tutaj potraktowany jako καί *epexegeticum*.

⁵¹ Por. L. Oberlinner, *Erster Timotheusbrief*, s. 273.

⁵² Por. G. W. Knight, *The Pastoral Epistles*, s. 250; J. Roloff, *Der erste Brief an Timotheus*, s. 331.

⁵³ W LP występuje 10 razy, z tego w 1Tm 8 razy, ponadto raz występuje θεοσεβεία i raz εὐσεβέω; por. J. D. Quinn, *The Letter to Titus*, s. 282. W komentarzu Quinna znajduje się obszerny ekskurs *Eusebeia and Its Cognates in the PE*, z którego skorzystałem w tej części artykułu; por. *tamże*, s. 282-291.

⁵⁴ *Tamże*, s. 284.

⁵⁵ *Tamże*, s. 287.

Boga i Jego wymagań⁵⁶. Jest to w istocie dynamiczny termin, zawierający w sobie wymiar wewnętrzny jak i zewnętrzny chrześcijańskiego życia⁵⁷. „Pobożność [εὐσεβεία] to kluczowy termin w LP, który określa życie całkowite oddane Bogu, z akcentem na to, jak to oddanie wyraża się w osobistym życiu”⁵⁸.

Tak więc można powiedzieć, że w 1Tm 6,3 „zdrowa nauka”, scharakteryzowana bliżej jako „zgodna z pobożnością”, to nauka moralna odnosząca się do relacji wobec Boga i drugiego człowieka, zakorzeniona w nauczaniu ewangelicznym. Nauka ta jest przeciwstawiona tym, którzy mają wypaczony sposób myślenia i nie znają prawdy, którzy wprowadzają zamieszanie wśród wierzących i z tego faktu czerpią jakieś bliżej nieokreślone korzyści⁵⁹. A zatem przydawka ὑγιαίνουσα w odniesieniu do nauki oznacza jej moralną – chrześcijańską poprawność. Warto przy okazji zauważyć, że ani w rozważanym kontekście, ani w poprzedniej perykopie, gdzie była mowa o innej nauce (1,3-11) autor LP nie wymienia błędów, jakie popełniają w doktrynie wiary, lecz krytykuje głównie złe postawy moralne fałszywych nauczycieli. Faktem oczywistym, na który zwracają uwagę komentatorzy, jest fakt, że „zdrowa nauka”, jaka ma być przekazywana przez Tymoteusza, pochodzi z autentycznego źródła, to znaczy od Jezusa Chrystusa. Trzymanie się takiej nauki zapewnia życie i postępowanie w moralnej nieskazitelności.

2 Tm 1,13

Analogiczne wyrażenie ὑγιαίνοντες λόγοι występuje również w 2Tm 1,13. „Zdrowe słowa” są określone tutaj jako wzorzec dla Tymoteusza (ὑποτύπωσις) „w wierze i miłości”. Ten sam termin został użyty również w 1Tm 1,16, gdzie „wzorcem” dla tych, którzy w przyszłości uwierzą w Chrystusa jest Paweł, a dokładniej jego wiara jako konsekwencja wydarzenia, jakie przeżył w momencie

⁵⁶ W Aleksandrii i Antiochii ta terminologia stała się „biblijna” w późnych warstwach LXX, aby wyrazić ideę „bojaźni Bożej”. W Dz przmiotnik εὐσεβής (10,2.7) stosowany jest paralelnie do „bojący się Boga” (10,35).

⁵⁷ Por. I. H. Marshall, *The Pastoral Epistles*, s. 143.

⁵⁸ W. D. Mounce, *Pastoral Epistles*, s. 336.

⁵⁹ A. T. Hanson, *Pastoral Epistles*, s. 107, sugeruje, że może chodzić po prostu o oskarżenie o złe motywacje. J. N. D. Kelly przypuszcza, że chodziło o wynagrodzenie, jakiego spodziewali się fałszywi nauczyciele w zamian za swoje nauki moralne.

nawrócenia. Wielu komentatorów widzi także tutaj podobny sens tego terminu: posługa apostolska Pawła ma być modelem zdrowego, tj. prawowiernego nauczania⁶⁰. Precyzyjne rozumienie zdania komplikują dwie alternatywy odczytania związku syntaktycznego:

a) według pierwszej alternatywy rzeczownik ὑποτύπωσις traktowany jest jako predykat: „Miej, jako wzorzec zdrowej nauki, w wierze i miłości, to co usłyszałeś ode mnie”⁶¹;

b) druga możliwość traktuje go jako dopełnienie: „Miej wzorzec zdrowej nauki, jaką usłyszałeś ode mnie, w wierze i miłości”⁶².

Do tego dochodzi jeszcze kolejny problem, mianowicie sposób rozumienia dwumianu „w wierze i miłości” (ἐν πίστει καὶ ἀγάπῃ), jak też jego relacja do pozostałych elementów syntaktyki. Składnia zdania jest dość skomplikowana i pozwala na odczytanie kilku rodzajów związków:

a) może łączyć się z imperatywem ἔχε: wtedy sens zdania byłby następujący: „Trzymaj w wierze i miłości jako wzorzec zdrowe słowa”⁶³;

b) zwrot „w wierze i miłości” może łączyć się z czasownikiem ἦκουσα: „Które usłyszałeś w wierze i miłości”;

c) względnie z λόγων – chodzi wówczas o „zdrowe słowa w wierze i miłości”⁶⁴;

I. H. Marshall dodaje jeszcze czwartą ewentualność:

d) fraza „w wierze i miłości” łączy się z następnym werselem: „W wierze i miłości strzeż dobrego depozytu...”⁶⁵

Według Marshalla pierwsze rozwiązanie, mimo dużej odległości czasownika ἔχε od zwrotu ἐν πίστει καὶ ἀγάπῃ, zdaje się najwłaściwsze⁶⁶. Poleceniu danemu Tymoteuszowi, by strzegł depozytu wiernej nauki, musi towarzyszyć nieskażone chrześcijańskie życie, które charakteryzują wiara i miłość, dane „w Chrystusie Jezusie”. Marshall twierdzi, że mimo pojedynczego rodzajnika

⁶⁰ Por. I. H. Marshall, *The Pastoral Epistles*, s. 712.

⁶¹ Tak m.in. C. Spicq, *Les Épîtres Pastorales*, s. 721.

⁶² Por. I. H. Marshall, *The Pastoral Epistles*, s. 713.

⁶³ Czasownik ἔχω może mieć także znaczenie: „trzymać”; por. WSPG, s. 249.

⁶⁴ Por. J. Stępnia, *Listy do Tesaloniczan i Pasterskie*, s. 414.

⁶⁵ Por. I. H. Marshall, *The Pastoral Epistles*, s. 714. Przeciwno tej wersji argumentuje W. D. Mounce, *Pastoral Epistles*, s. 489.

⁶⁶ Zdaniem J. Stępnia trzeci wariant (c) jest najtrafniejszy; por. t e n ż e, *Listy do Tesaloniczan i Pasterskie*, s. 414.

τῆ, specyfikacja ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ dotyczy obydwu rzeczowników: πίστις i ἀγάπη, podobnie zresztą jak miało to miejsce w 1Tm 1,14⁶⁷.

Wspomniany wcześniej tekst paralelny, w którym występuje postać apostoła jako „wzorzec” dla wszystkich wierzących, także zawiera dwumian „wiara i miłość” (1Tm 1,12-16). W tym fragmencie zawierającym refleksję nad nawróceniem Pawła, autor pisze: „Przeobficie zaowocowała łaska Pana naszego, wraz z wiarą i miłością [μετὰ πίστεως καὶ ἀγάπης], która jest w Jezusie Chrystusie” (1Tm 1,14). Mamy tu analogiczny człon syntaktyczny: πίστις καὶ ἀγάπη ἢ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Podobnie jak w 2Tm 1,13 rzeczowniki πίστις i ἀγάπη występują bez rodzajników, natomiast ἢ na pozycji emfaticznej pełni rolę zaimka wskazującego. Dwumian πίστις καὶ ἀγάπη w LP jest często używanym określeniem wyrażającym syntezę chrześcijańskiego życia. Wiara zawiera zarówno odpowiedź człowieka na Ewangelię – pod działaniem łaski – jak i stałą dyspozycję ufności w Boga i wierności Ewangelii. Miłość (ἀγάπη) często łączy się z wiarą.

Wyrażenie τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ tworzy kontekst do zrozumienia bliższej interpretacji tych dwóch przymiotów. Wyrażenie ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ występuje 9 razy w LP i zawsze spełnia rolę określenia wskazującego na bliski związek ze zbawczym dziełem Chrystusa⁶⁸.

Czy jednak na pewno dotyczy ono obydwu rzeczowników? Tak samo jak łaska, tak też wiara i miłość pochodzą od Jezusa Chrystusa. Jednak zauważmy na podstawie kontekstu, że łaska jest łaską otrzymaną od Chrystusa, miłość (której w w. 16 odpowiada miłosierdzie) jest przede wszystkim miłością Chrystusa do apostoła (która nie wyklucza też miłości do Chrystusa, lecz ją suponuje), natomiast wiara przede wszystkim wyraża odpowiedź apostoła na otrzymaną łaskę. Podobnie w 1,16 apostoł ukazany jest jako „wzorzec” (ὑποτύπωσις) dla tych, którzy uwierzą w Chrystusa. Z szerszego kontekstu wydaje się słuszne przypuszczenie, że syntagma ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ odnosi się bezpośrednio do miłości.

Analizując wcześniej werset 1Tm 1,4 doszliśmy do stwierdzenia, że trudne wyrażenie οἰκονομίας θεοῦ ἐν πίστει w kontekście LP

⁶⁷ Por. J. H. Marshall, *The Pastoral Epistles*, s. 395.

⁶⁸ *Tamże*, s. 395; por. G. W. Knight, *The Pastoral Epistles*, s. 381.

należy rozumieć jako „wierne kierowanie domem Bożym”. Analogicznie można by odczytać połączenie: ἔχε ἐν πίστει jako: „trzymaj wiernie”, „zachowuj wiernie”. Ἰμπερατίϋς ἔχε jest ponadto paralelny do φύλαξον w w. 14, natomiast depozyt (παράθηκη) tworzy paralelizm z ὑποτύπωσις⁶⁹. Przydawka καλή jako odpowiednik ὑγιαίνουσα zdaniem Knighta podkreśla walor wiarygodności depozytu. Natomiast Hanson uważa, że autorowi chodzi tu o doktrynalną ortodoksję⁷⁰. Stępień określa „dobry depozyt” jako „orędzie ewangeliczne poprawnie interpretowane”⁷¹. Dlatego wzorzec dla Tymoteusza to prawowierna nauka otrzymana od samego Pawła. Jeżeli w ten sposób zinterpretujemy pierwszy człon wyrażenia, to drugi określa „miłość, tę, która jest w Chrystusie Jezusie”, czyli opartą na relacji z Chrystusem. Właściwa postawa nie może ograniczać się do wierności otrzymanej nauce, ale także nauka ta powinna być umiłowana miłością Chrystusa, czyli miłością, stanowiącą podstawę relacji Tymoteusza do pierwszego nauczyciela. Ostateczna moja propozycja przetłumaczenia wersetu 2Tm 1,13 jest następująca: „Zachowaj wiernie i w miłości Chrystusa Jezusa, jako wzorzec [nauczania] zdrowe słowa, które usłyszałeś ode mnie” (por. 2,1).

Imiesłów ὑγιαίνοντων należy tutaj widzieć, podobnie jak w poprzednich tekstach, jako dookreślenie wskazujące na wierność autentycznej nauce Ewangelii, przekazanych za pośrednictwem apostoła. Autor utożsamia „zdrowe słowa”, czyli poprawną, ortodoksyjną naukę z tym, co sam apostoł głosił i czego Tymoteusz nauczył się właśnie od niego. Wprowadzenie motywu miłości każe jednak widzieć w zachęcie także odniesienie moralne do posługi pasterskiej adresata. Tymoteusz będzie trzymał się autentycznego nauczania jedynie pozostając w bliskiej relacji z Jezusem Chrystusem i żyjąc miłością do innych ludzi, miłością, której fundamentem jest jego relacja z Chrystusem⁷².

⁶⁹ C. Marcheselli-Casale, *Le lettere pastorali*, s. 673n., przekłada ὑποτύπωσις jako „zasadniczy punkt odniesienia” dla Tymoteusza. Eksponuje w tym rzeczowniku znaczenie „syntetycznej prezentacji” (*presentazione compediosa*) podstawowych prawd chrześcijańskiego *Credo*. Jego zdaniem termin ten wyraża fakt posiadania i głoszenia „tajemnicy wiary” (por. 1Tm 3,9).

⁷⁰ G. W. Knight, *The Pastoral Epistles*, s. 125.

⁷¹ J. Stępień, *Listy do Tesaloniczan i Pasterskie*, s. 415.

⁷² Por. G. W. Knight, *The Pastoral Epistles*, s. 381; W. D. Mounce, *Pastoral Epistles*, s. 489.

2 Tm 4,3

Kolejny tekst zawierający sformułowanie „zdrowa nauka” (ὕγιαίνουσα διδασκαλία) znajduje się, podobnie jak dwa pierwsze (1Tm 1,11 i 4,6) w kontekście „innej nauki” i innych nauczycieli. Jest to tematyka często pojawiająca się w LP: przeciwstawienie zdrowej nauki błędnej nauce, a także ostrzeżenie przed fałszywymi nauczycielami. C. Marcheselli-Casale zauważa, że jednostka literacka 4,1-5 zamyka szeroką i zwartą sekcję parenetyczną, jaka obejmuje wersety 2,14-4,5, zawierającą wiele rad i zachęt pod adresem Tymoteusza⁷³. Jednostka ta ma strukturę koncentryczną, składającą się z trzech elementów:

- a) seria krótkich zachęt sformułowanych w postaci imperatywów w aoryście (w. 2);
- b) zapowiedź odwrócenia się od zdrowej nauki i słuchania prawdy (w. 3-4);
- c) druga seria zachęt pod adresem Tymoteusza (w. 5).

Fragm. ten przytoczę w całości: „¹Zaklinam cię wobec Boga i Chrystusa Jezusa, który będzie sądził żywych i umarłych, i na Jego objawienie się i na Jego królestwo: ²głoś naukę, nastawaj w porę i nie w porę, upomnij, skarć, zachęć, z całą cierpliwością poprzez nauczanie [ἐν διδαχῇ]. ³Przyjdzie bowiem czas, kiedy z d r o w e j n a u k i [τῆς ὑγιαίνουσης διδασκαλίας] nie będą znosili, lecz według własnych pożądań będą sobie mnożyli nauczycieli, gdyż uszy ich świerzbią. ⁴Będą się odwracali od słuchania prawdy, a obróćą się ku baśniom. Ty zaś czuwaj we wszystkim, wykonaj zadanie ewangelisty, wypełnij swoją posługę!”

W. 2 i 5 stanowią inkluzję tej jednostki literackiej. W 2 zawiera pięć czasowników w trybie rozkazującym, z których trzy ostatnie mogą być oddane bardzo różnie, ze względu na szeroką skalę znaczeń, jednak wszystkie mają związek z upominaniem. Czasownik ἐλέγχω znaczy przede wszystkim „dowodzić”, „wykazywać”, „osądzać”, „oskarżać”, ale również „upominać”, „ganić”, „karcieć”, „poddawać próbie”⁷⁴. Z kolei παρακαλέω może znaczyć m.in.:

⁷³ Por. C. Marcheselli-Casale, *Le lettere pastorali*, s. 781.

⁷⁴ Por. WSGP, s. 180. Wśród polskich przekładów przeważa tłumaczenie „upominaj” – tak Stępień, przekład ekumeniczny (Warszawa 2001), najnowszy przekład (Edycja Św. Pawła, Częstochowa 2005). R. Popowski, *Nowy Testament. Przekład na Wielki Jubileusz Roku 2000*, jako jedyny używa w przekładzie jednorazowej czynności, jako odpowiednika greckie-

„przywoływać”, „wzywać”, „pobudzać”, „zachęcać”, „błagać”, „zaklinać”, wreszcie „pocieszać”, „dodawać otuchy”, „pokrzepiać”.⁷⁵ R. Fabris w łańcuchu wezwań pod adresem Tymoteusza w w. 4 wyróżnia trzy klasyczne formy posługi słowa: kerygmat (κήρυξον τὸν λόγον), parenezę (ἐλεγξον) i paraklezę (παράκαλεσον)⁷⁶. Chodzi zatem o całokształt nauczania apostołskiego.

Część środkowa fragmentu (w. 3-4) opisuje sytuację, która jest przyczyną tak usilnych apeli kierowanych pod adresem przełożonego wspólnoty. Użyty czas przyszły ἔσται jest prawdopodobnie konsekwencją pseudonimicznego charakteru listu: sugeruje, że to sam apostoł proroczo zapowiada przyszłe problemy w Kościele, jednak dla adresata listu sytuacja ta ma miejsce już w teraźniejszości⁷⁷. Termin καιρός nawiązuje do użytych w poprzednim wersecie przysłówków: εὐκαιρως i ἀκαιρως. Oznacza czas nieokreślony, który może w każdej chwili nadejść⁷⁸.

Na wersety 3-4 składają się dwie antytezy w układzie równoległym, które można schematycznie przedstawić w następujący sposób:

3a) zdrowa nauka	–	3b) własne pożądaniam (ἐπιθυμιαί)
4a) słuchanie prawdy	–	4b) baśnie (μύθοι)

Wyróżnione powyżej cztery elementy tworzą kwadrat semiotyczny, według którego „zdrowa nauka” odpowiada słuchaniu prawdy, natomiast przeciwieństwem „zdrowej nauki” jest pójście za własnymi pożądaniami i słuchanie baśni. Rzeczownik μύθος oznaczał początkowo myśl, a następnie wypowiedź lub opowiadanie jako wyrażenie myśli, ale już w czasach Herodota i Platona nabrał sensu pejoratywnego – fałszywych czy niedorzecznych opowiadań, jako przeciwieństwo prawdy⁷⁹. W takim sensie użył tego terminu także Józef Flawiusz⁸⁰. Występująca w tych wersetach terminologia związana z nauczaniem (κήρυξον τὸν λόγον; διδασκαλία; διδασκάλου) zdaje się wskazywać na błędy natury doktrynalnej, potwierdza to także

go *imper. aoristi*: „upomnij”. Biblia Poznańska ma „przekonuj”, Biblia Tysiąclecia, „wykaż błąd” (podobnie K. Romaniuk).

⁷⁵ Por. WSPG, s. 464.

⁷⁶ Por. R. Fabris, *Le lettere di Paolo*, t. III, Roma 1990², s. 500.

⁷⁷ Por. L. T. Johnson, *The Letters to Timothy*, s. 429; I. H. Marshall, *The Pastoral Epistles*, s. 801.

⁷⁸ Por. G. W. Knight, *The Pastoral Epistles*, s. 455.

⁷⁹ Por. I. H. Marshall, *The Pastoral Epistles*, s. 206; L. T. Johnson, *The Letters to Timothy*, s. 162n. Autor podaje odsyłacze do dzieł Platona.

⁸⁰ Józef Flawiusz, *Contra Apionem*, 2,256.

sformułowanie: „Będą się odwracali od słuchania prawdy”. Z drugiej strony należy zauważyć wyrażenie „własne pożądania” w w. 3b. Rzeczownik ἐπιθυμία w NT rzadko występuje w znaczeniu pozytywnym⁸¹, natomiast w LP, podobnie jak w hellenistycznych traktatach moralnych, nabiera sensu zdecydowanie pejoratywnego, określając zazwyczaj żądze o zabarwieniu niemoralnym⁸². Jeżeli przypatrzymy się każdemu z wersetów z osobna, zauważymy, że baśnie (μύθοι) są tu przeciwstawieniem prawdy (ἀληθεία), natomiast opozycję do „zdrowej nauki” stanowią „własne żądze” tych, których Tymoteusz ma upominać i karcić. Marshall zauważa, że Platon i inni demaskowali niektóre mity, ponieważ były one dla wielu usprawiedliwieniem pewnych niemoralnych zachowań⁸³, co może sugerować także moralny kontekst użycia tego terminu w naszym tekście. Można powiedzieć, że ci, którzy odwracają się od prawdziwej nauki, odwracają się od niej nie dlatego, że ta „inna” jest bardziej przekonująca, lecz dlatego, że pozwala na pójście za własnymi pożądliwościami, a więc dopuszcza pewną rozwiązłość obyczajów.

Tt 1,9

W Liście do Tytusa wyrażenie „zdrowa nauka” występuje w kontekście kwalifikacji, jakie powinien spełniać kandydat na biskupa⁸⁴. Powinien być to człowiek: „gościnnie, miłujący dobro, rozsądny, sprawiedliwy, pobożny, powściągliwy, ⁹trzymający się wiarygodnej nauki [του κατὰ τὴν διδασκαλίαν πιστοῦ λόγου], aby mógł, czy to udzielać zachęt stosując zdrową naukę [ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆ ὑγιαίνουσῃ], czy to ganić przeciwników. ¹⁰Jest bowiem wielu krnąbrnych, gadających głupstwa i oszustów, zwłaszcza wśród obrzezanych: ¹¹trzeba im zamknąć usta, gdyż całe domy skłócają, nuczając, czego nie należy, dla haniebnego zysku”.

Nauka, jaką powinien przekazywać przełożony odpowiedzialny za wspólnotę wierzących, w powyższym tekście jest scharakteryzo-

⁸¹ Do tych wyjątków należy Łk 22,15; Flp 1,23 i 1Tes 2,17.

⁸² Por. L. T. Johnson, *The Letters to Timothy*, s. 430; por. *tamże*, s. 295 (ad 1Tm 6,9), gdzie autor oddaje ten rzeczownik jako *cravings*; por. 2Tm 2,22; Tt 2,12; 3,3.

⁸³ I. H. Marshall, *The Pastoral Epistles*, s. 206.

⁸⁴ Współcześni komentatorzy angielskojęzyczni nie używają kościelnego terminu „biskup” (*bishop*), lecz etymologicznego znaczenia słowa ἐπίσκοπος – *overseer* (Knight, Marshall) czy *supervisor* (Johnson), czyli „nadzorca”, „inspektor”.

wana za pomocą trzech określeń: διδαχή, πιστὸς λόγος oraz ὑγιαίνουσα διδασκαλία.

Wyrażenie ὁ κατὰ τὴν διδαχὴν πιστῆς λόγος może odnosić się do tego, czego biskup ma przestrzegać albo do tego, o co sam powinien się usilnie troszczyć⁸⁵. Sens tego wyrażenia może być dwojaki:

a) w pierwszym przypadku chodzi o odniesienie do treści nauki: „wiarygodne słowo, które zgadza się z doktryną, czyli nauczaniem kościelnym”⁸⁶;

b) w drugim chodzi o odniesienie do uczestniczenia w posłudze głoszenia słowa: o „nauczanie, które jest wiarygodne jako odnoszące się do doktryny”⁸⁷.

Istotny jest w każdym razie cel „trzymania się” wiarygodnej nauki: jest nim udzielanie zachęt członkom wspólnoty oraz upominanie przeciwników. Te dwa zadania przełożonego wspólnoty wyeksplikowane za pomocą podwójnego καί... καί... wskazują na dwa różne aspekty: pozytywny i negatywny⁸⁸. Jednocześnie należy zauważyć, że pierwsze zadanie wskazuje na oddziaływanie wewnątrz-wspólnotowe, natomiast drugie określa przeciwdziałanie wobec wpływu fałszywych nauczycieli.

Czasowniki παρακαλέω i ἐλέγχω wystąpiły także razem w omawianym wcześniej fragmencie 2Tm 4,2. Tutaj autor użył ich w podobnym kontekście i sensie. Czasownik παρακαλέω ma bardzo szeroką skalę znaczeń, bardzo często wyraża ideę podniesienia na duchu, sugeruje pouczenie⁸⁹ z inklinacją praktyczną, zawiera w sobie także element perswazji i nakazu (por. 2,6.15)⁹⁰. Drugi czasownik – ἐλέγχω – tłumaczony jest przez komentatorów, podobnie jak w 2Tm 4,2, na różne sposoby: „przekonywać”, „wykazywać błąd”, „odpierać ataki”, „upominać”, „karcieć”, „ganić”, „odrzucać”. Ostry konflikt, jaki widoczny jest w obrębie treści LP między autentycznymi a fałszywymi nauczycielami, szerzącymi błędne nauki, raczej wyklucza intencję

⁸⁵ Por. I. H. Marshall, *The Pastoral Epistles*, s. 166.

⁸⁶ Tak m.in. J. N. D. Kelly, *A Commentary on the Pastoral Epistles*, Black's NTC, London 1963, s. 232n.

⁸⁷ Tak N. Brox, *Die Pastoralbriefe*, s. 285.

⁸⁸ Por. I. H. Marshall, *The Pastoral Epistles*, s. 167; W. D. Mounce, *Pastoral Epistles*, s. 392.

⁸⁹ J. D. Quinn, *The Letter to Titus*, s. 94 uważa go za synonim διδάσκω (por. 1Tm 6,2); por. L. Oberlinner, *Der Titusbrief*, s. 27.

⁹⁰ C. Spicq, *Les Épitres Pastorales*, s. 321 sugeruje, że jest to ekwiwalent βούλομαι, ale nie tak mocny jak διατάσσω (Tt 1,5)

przekonania tych drugich celem ich nawrócenia. Raczej chodzi o przestrzeżenie członków Kościoła przed heretykami. Dlatego sposób oddziaływania Tymoteusza powinien służyć wyeliminowaniu zagrożenia z ich strony. Przeciwnicy, o których mowa, określani są za pomocą imiesłowu οἱ ἀντιλέγοντες. Czasownik ἀντιλέγω znaczy literalnie „mówić przeciwko, zaprzeczać”, a zatem słusznie w w. 11 pojawia się postulat uciszenia tych, którzy głoszą fałszywe nauki. W takim kontekście wydaje się odpowiednie tłumaczenie czasownika ἐλέγχω jako „ganić”, „upominać”⁹¹ a nawet „uciszać” (!) Można pytać, czy chodzi zatem o postawę „bycia w opozycji” do prawdziwej nauki, czy o czynną jej „negację”. Marshall sugeruje, że niuanse te mogą się dopełniać.⁹²

Wersety 10-11 rzucają nowe spojrzenie na intencje wspomnianych oponentów. Rezultatem ich postawy i głoszenia wprowadzającej zamęt nauki jest destrukcja życia rodzinnego wśród chrześcijan. Dochodzimy tu do istotnego kontekstu zastosowania wyrażenia ὑγιαίνουσα διδασκαλία. Ścisły związek między poprawną (zdrową) nauką a autentycznym życiem chrześcijańskim widoczny jest w całym korpusie LP.⁹³ Zdaniem niektórych autorów już sam termin διδασκαλία w LP sugeruje polemiczny kontekst w stosunku do nauki fałszywych nauczycieli. Jeszcze bardziej widoczne jest to w kontekście modyfikacji ὑγιαίνουσα. Określenie „zdrowa nauka” implikuje, że istnieje inny rodzaj nauki, która nie jest zdrowa, lecz „szerzy się jak gangrena” (2Tm 2,17) i prowadzi do „chorobliwych skłonności do dociekań i słownych utarczek” (1Tm 6,4), których efektem są wewnętrzne konflikty (Tt 2,11) i sprowadzanie ludzi na złą drogę (2Tm 3,6). Biorąc pod uwagę kontekst wypowiedzi, trzeba powiedzieć, że przymiotnik „zdrowa” w odniesieniu do διδασκαλι, α nie ogranicza oceny nauk heretyków do ich niewiarygodności i nieortodoksyjności (w opozycji do κατὰ τὴν διδαξὴν πιστὸς λόγος w 9a) czy też nieracjonalności, lecz przede wszystkim sugeruje, że taka nauka jest „chora”, tj. destruktywna ze swej natury, szkodliwa dla wiary oraz niszcząca właściwy styl życia chrześcijańskiego⁹⁴.

⁹¹ Ang. *rebuke*; por. G. W. Knight, *The Pastoral Epistles*, s. 294; W. D. Mounce, *Pastoral Epistles*, s. 392.

⁹² Por. I. H. Marshall, *The Pastoral Epistles*, s. 169

⁹³ *Tamże*.

⁹⁴ *Tamże*; por. N. Brox, *Die Pastoralbriefe*, s. 107n.; L. R. Donelson, *Pseudepigraphy and Ethical Argument in the Pastoral Epistles*, HUT 22, Tübingen 1986, s. 165n.; E. Schlarb, *Die gesunde Lehre: Häresie und Wahrheit im Spiegel der Pastoralbriefe*, Marburg 1990, s. 196nn.

Widzimy zatem, że użycie określenia „zdrowa nauka” w Tt 1,9 ma aspekt polemiczny, jest ona przeciwstawiona oszukańczym zakusom tych, którzy się jej sprzeciwiają (τοὺς ἀντιλέγοντας), natomiast autor wcześniej sugeruje, że ma ona ścisły związek z „wiarygodną nauką” (κατὰ τὴν διδαχὴν πιστὸς λόγος), a wyrażenie to w LP odsyła do prawowiernej nauki, bazującej na Ewangelii, jaka została powierzona Pawłowi, a za jego pośrednictwem Tymoteuszowi (por. 1Tm 1,11). Zauważmy jednak, że skutkiem działań przeciwnych „zdrowej nauce” nie są błędy doktrynalne (przynajmniej autor o nich nic konkretnie nie mówi), lecz destrukcja moralna i organizacyjna Kościoła. Zatem należy przypuszczać, że treścią „zdrowej nauki” są bardziej ewangeliczne zasady moralne niż chrześcijańskie *Credo*.

Tt 2,1.8

Pierwszy rozdział Listu to Tytusa kończy się dłuższą charakterystyką tych, którzy nie idą za zdrową nauką, którzy ulegli „żydowskim baśniom” (Ἰουδαϊκοῖς μύθοις) oraz odeszli od prawdy (w. 14). Charakterystyka ta kończy się stwierdzeniem: „Twierdzą, że znają Boga, uczynkami zaś temu przeczą, będąc ludźmi obrzydliwymi, zbuntowanymi i niezdolnymi do żadnego dobrego czynu” (Tt 1,16). Po tym podsumowaniu autor Tt przechodzi do wskazań pod adresem przełożonego wspólnoty: „Ty zaś głoś to, co jest zgodne ze zdrową nauką [τῇ ὑγιαίνουσῃ διδασκαλίᾳ]” (2,1).

Formuła „ty zaś” (σὺ δε) jest stałym sposobem przechodzenia do sekcji parenetycznej w kontekście opozycji ze strony fałszywych nauczycieli. Taki sposób przejścia od dezaprobaty wobec pewnych negatywnych postaw do parenezy pozytywnej funkcjonuje w wielu miejscach nie tylko NT.⁹⁵ Czasownik λαλέω rzadko jest używany w NT w znaczeniu „mówić, że” jako wprowadzenie do mowy zależnej. Odnosi się raczej do samej czynności mówienia niż do jego treści. Jednak są przypadki, gdy kontekst nakazuje

⁹⁵ Np. Mt 6,2-6; Łk 9,60. Spotykamy także formę w l. mn. ὑμεῖς δε: J 14,19; Dz 3,13n.; 1P 2,8n. Poza tym taka formuła występuje u Pseudo-Diogenesa, Pseudo-Socrates, Filona, Hermasa. Więcej na ten temat zob. M. Wolter, *Die Pastoralbriefe als Paulustradition*, FRLANT 146, Göttingen 1988, s. 135n.

rozumieć to słowo jako odnoszące się do głoszenia słowa czy parenezy.⁹⁶ W. D. Mounce widzi w tym sformułowaniu poprawność teologiczną: „Tak, jak we wszystkich LP, poprawne postępowanie (w. 2-9) ma oparcie w poprawnej teologii (w. 1)”.⁹⁷ W naszym przypadku zdanie otwierające oznacza raczej ogólne pouczenie Tytusa, podczas gdy w następnych wersetach znajdujemy szczegółowe zalecenia. To, co następuje po formule wprowadzającej, jest antytezą w stosunku do fałszywej nauki, o której była mowa wcześniej (1,10-16).⁹⁸ Wskazuje na to partykuła *δέ*, która zawiera aspekt przeciwstawienia. Następuje cała seria wskazań dla konkretnych stanów w Kościele (w. 2-10), jednak między wskazaniem dotyczącym młodzieży (w. 6) a parenezą dotyczącą niewolników (w. 9-10) znajdujemy wstawkę, która dotyczy postępowania samego adresata (w. 7-8), rozpoczynającą się od: *περὶ πάντα, σεαυτὸν*. W tym fragmencie znajdują się dwa terminy paralelne do *ὑγιαίνουσα διδασκαλία* z w. 1: *διδασκαλία* oraz *λόγος ὑγιής*: „Przede wszystkim ty sam bądź wzorem w dobrych czynach, [twoje] nauczanie [*διδασκαλία*] niech będzie nieskażone, godne,⁹⁸ [niech będzie] słowem zdrowym [*λόγον ὑγιή*], wolnym od zarzutu, ażeby przeciwnik ustąpił ze wstydem, nie mogąc nic złego o nas powiedzieć”.

Wśród egzegetów istnieje rozbieżność opinii, czy *περὶ πάντα* odnosi się do tego, co poprzedza⁹⁹, czy do tego, co następuje¹⁰⁰. W tym drugim przypadku wersety 7-8 można widzieć jako inkluzję z w. 1¹⁰¹, co prawda przesuniętą redakcyjnie, ale pod względem przesłania tekstu są to wypowiedzi paralelne. Większość komenta-

⁹⁶ Por. I. H. Marshall, *The Pastoral Epistles*, s. 237.

⁹⁷ W. D. Mounce, *Pastoral Epistles*, s. 408.

⁹⁸ Por. M. Wolter, *Die Pastoralbriefe*, s. 134. Por. I. H. Marshall, *The Pastoral Epistles*, s. 238.

⁹⁹ Tak m.in. J. N. D. Kelly, *A Commentary on the Pastoral Epistles*, s. 242; C. Spicq, *Les Épîtres Pastorales*, s. 622; N. Brox, *Die Pastoralbriefe*, s. 294; G. D. Fee, *1 and 2 Timothy, Titus*, New International Biblical Commentary, Peabody, 1988, s. 188; J. D. Quinn, *The Letter to Titus*, s. 123.

¹⁰⁰ Tak D. Guthrie, *The Pastoral Epistles*, Tyndale New Testament Commentary, London 1990², s. 207; D. C. Arichea, H. A. Hatton, *Paul's Letters to Timothy and to Titus*, New York 1995, s. 286.

¹⁰¹ G. Holtz, *Die Pastoralbriefe*, s. 220, zauważa, że jeżeli wypowiedź ta miałaby być traktowana jako inkluzja, to na w. 8 powinna się zakończyć sekcja parenetyczna, tymczasem wersety 9-10 zawierają jej kontynuację. Takie przesunięcie jednak da się wytłumaczyć procesem redakcyjnym LP. O sposobie kompozycji por. A. T. Hanson *The Pastoral Epistles*, s. 45nn.

torów opowiada się za tą drugą interpretacją.¹⁰² Kolejny problem syntaktyczny zawiera druga fraza: ἐν τῇ διδασκαλίᾳ ἀφθορίαν, σεμνότητα, λόγον ὑγιῆ ἀκατάγνωστον. Część autorów uważa, że ἐν τῇ διδασκαλίᾳ łączy się z tym, co poprzedza, w rezultacie następujące rzeczowniki w *accusativie* odnoszą się do przymiotów Tytusa, większość jednak łączy ten zwrot z kontekstem następującym, tak że występujące w tej części zdania przymioty odnoszą się do nauki. I. H. Marshall twierdzi, że jest to przypadek zdania sylleptycznego, które można oddać w ten sposób: „okaż się wzorem w dobrych czynach” oraz „okaż nieskażoność twego nauczania”¹⁰³.

Sformułowanie λόγος ὑγιῆς najprawdopodobniej odnosi się do „nauczania” i charakteryzuje innym epitetem διδασκαλία z poprzedniej frazy¹⁰⁴, chociaż niektórzy komentatorzy uważają, że chodzi generalnie o wszelkie wypowiedzi Tytusa. Cały kontekst sugeruje jednak, że rzeczownik ἀφθορία użyty tutaj w funkcji przymiotnikowej jest synonimem terminu ὑγιῆς. Określenie nauki jako „nieskażona” oraz „zdrowa” występuje w kontekście niedawania przeciwnikom pretekstu do jakichkolwiek oskarżeń. Natomiast spostrzeżenie poczynione wcześniej, mianowicie, że w. 8 stanowi wraz z w. 1 inkluzję prowadzi do wniosku, że „zdrowa nauka” obejmuje to wszystko, co zostało powiedziane w części wewnętrznej (w. 2-7), a są to głównie wskazania natury moralnej. Tak więc w tym kontekście podstawowa treść „zdrowej nauki” także jawi się jako treść moralna.

* * *

Przeprowadzona analiza poszczególnych tekstów LP zawierających wyrażenie „zdrowa nauka” prowadzi do następujących wniosków:

a) wyrażenie „zdrowa nauka” występuje zawsze w kontekście polemicznym¹⁰⁵, jako przeciwieństwo „innej”, błędnej nauki (1Tm 6,3; Tt 1,11), jaką głoszą fałszywi nauczyciele (1Tm 1,3.7.10; 2Tm 4,3; Tt 2,8);

¹⁰² Por. I. H. Marshall, *The Pastoral Epistles*, s. 253.

¹⁰³ *Tamże*, s. 254.

¹⁰⁴ Por. G. Holtz, *Die Pastoralbriefe*, s. 221; I. H. Marshall, *The Pastoral Epistles*, s. 255.

¹⁰⁵ Por. I. H. Marshall, *The Pastoral Epistles*, s. 169.

b) sama specyfikacja „zdrowa” (gr. ὑγιαίνουσα / ὑγιής) zawiera w sobie aspekt poprawności, prawowierności, zgodności z doktryną kościelną (Tt 1,9); gwarantem tej prawowierności ma być osoba powołanego na odpowiedzialnego w Kościele (1Tm 6,2c; Tt 2,1);

c) istotne jest jej pochodzenie: autor powołuje się na Ewangelię (1Tm 1,10), gwarantem tej autentyczności – tj. pochodzenia od samego Jezusa Chrystusa (1Tm 6,3) – jest osoba Pawła apostoła (2Tm 1,13), który jest pseudonimicznym autorem listów;

d) błędna nauka jest zwykle scharakteryzowana przez zgubne skutki moralne, rozbitcie rodzin, kłótnie (Tt 1,11), zawiści, oszczerstwa i bluźnierstwa (1Tm 6,4), co wskazuje że dla autora LP istotny jest kontekst etyczny – także w odniesieniu do właściwej – „zdrowej” nauki;

e) objawami wprowadzenia „zdrowej nauki” w życie są: miłość, czystość serca, dobre sumienie, nieobłudna wiara (1Tm 1,5; 2Tm 1,13), umiarkowanie, roztropność, stateczność, cierpliwość (Tt 2,2.6) i pobożność (1Tm 6,3.6).

Wielu autorów łączy określenie „zdrowa nauka” z doktrynalną poprawnością. W. D. Mounce słusznie zauważa, że Paweł (jako autor LP)¹⁰⁶ nie obala teologicznych błędów przeciwników, lecz swą krytykę kieruje głównie przeciwko ich zachowaniu. Wyjaśnia ten fakt dwojako: 1) teologia powinna wpływać na postępowanie; 2) wiara i postępowanie są tak ściśle ze sobą związane, że wiara wyraża się w postępowaniu¹⁰⁷. Zasady te generalnie są słuszne, jednak, jak wykazała dotychczasowa analiza tekstów, ostatecznym celem głoszenia „zdrowej nauki” w świetle LP wydaje się bardziej porządek w Kościele i cotliwe życie we właściwych, opartych na nauce Ewangelii relacjach, niż głoszenie prawd dogmatycznych. Zauważyliśmy, że „zdrowa nauka” występuje zawsze w kontekście pouczeń etycznych bądź krytyki niemoralności oponentów. H. Langkammer stwierdza, że „takie określenia, jak «uczciwość», «zdrowa nauka», «dobre sumienie», «rozważa», a szczególnie «pobożność» są terminami określającymi w różny sposób postawy religijno-etyczne chrześcijańskiej egzystencji”¹⁰⁸. Natomiast do doktryny

¹⁰⁶ W. D. Mounce broni Pawłowego autorstwa listów.

¹⁰⁷ Por. W. D. Mounce, *Pastoral Epistles*, s. lxxix.

¹⁰⁸ H. Langkammer, *Listy Pasterskie*, Pismo Święte Nowego i Starego Testamentu – Biblia Lubelska, Lublin 2006, s. 14.

można odnieść inne charakterystyczne dla LP terminy, takie jak „depozyt” (παράτηκη) czy „prawda” (ἀλήθεια). Na takie rozumienie wyrażenia „zdrowa nauka” wskazuje także przedstawione na wstępie artykułu *Sitz im Leben* zastosowanej terminologii medycznej. W takiej perspektywie „zdrowa nauka” ma zapobiec wszelkim duchowym „chorobom”, których rezultatem jest wprowadzanie zamieszania i destrukcji w życie Kościoła i ma zapewnić członkom wspólnoty chrześcijańskiej „ciche i spokojne życie z całą pobożnością i godnością” (1Tm 2,2b), „rozsądne i sprawiedliwe” (Tt 2,12). Zacytowane frazy stanowią najkrótszą syntezę wizji życia chrześcijańskiego autora LP. Takie życie ma właśnie zapewnić trzymanie się zdrowej nauki.

Piotr Roman GRYZIEC OFM Conv